

WITTGENSTEIN'İN TRACTATUS'U AÇISINDAN ANLAM DIŞI KAVRAMI

The Concept of Nonsense in Wittgenstein's Tractatus

Özgür Yılmaz*

ÖZET

Wittgenstein felsefesinin ilk dönem eseri olan *Tractatus Logico Philosophicus* açısından anlamlı, totolojik ve anlam dışı ifadeler söylenebilme, gösterilebilme kavramları açısından ele alınacaktır. Böylelikle ifade türleri arasında yapılan iki farklı ayırımın birleştirilerek anlam dışı alanına sürülmüş etik, estetik ifadelerin ve *Tractatus*'un kendi ifadelerinin konumları araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Wittgenstein, *Tractatus*, Anlamlı, Totolojik, Anlam Dışı

ABSTRACT

In this essay, we will try to investigate the significant, tautologic and nonsense sentences, which are determined by *Tractatus Logico Philosophicus*, in aspect of saying / showing distinction. Thus, we will try to bond two different distinctions on kinds of sentences and we will try to relocate the sentences of ethics, aesthetics and *Tractatus* in this manner.

Keywords: Wittgenstein, *Tractatus*, Sense, Tautologic, Nonsense

Mantıkçı pozitivist terminoloji, anlam dışı kavramını alışkanlıkla negatif biçiminde kullanır. Nitekim *Tractatus*, felsefenin pek çok geleneksel probleminin bu şekilde, negatif olarak kast edilen anlam dışı karakterde olduğunu öne sürer. İddiası uyarınca, felsefedeki pek çok problem esasen sahici problemler değildir. "Ve de en derin problemlerin gerçekte problem olmamaları şaşılacak bir şey değildir."¹ Felsefenin uğraştığı pek çok problem dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklı karışıklıklardan ibarettir. "Filozofların soru ve cümlelerinin çoğu, dilimizin mantığını yanlış anlamamızın sonucudur. (Onlar, iyi'nin güzel'den daha az ya da çok özdeş olup olmadığı sorusu ile aynı türdendirler.)"² Pek çoğu aslında hiçbir şey söylemiyor olmasına rağmen derin anlamlar taşıyormuş gibi görünürler. "Felsefe meseleleri hakkında yazılmış cümle ve soruların çoğu yanlış değil, fakat anlam dışıdır. Bu nedenle bu türden soruları hiçbir

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Felsefe Bölümü, ozgur.yilmaz@klu.edu.tr

¹ Wittgenstein, Ludwig, **Tractatus Logico Philosophicus** (Buradan sonra **TLP** olarak anılacak) 4.003.

² A.y.

şekilde yanıtlayamayız; fakat yalnızca onların anlam dışılığını belirleyebiliriz.”³ Tractatus felsefenin görevinin bu sorulara cevap aramak değil, onların anlam dışı olduklarını göstermek olduğunu öne sürer. Felsefede karışıklığa yol açan anlam dışının nasıl ortaya çıktığını ve ondan nasıl kaçınılabileceğini göstermeyi amaçlar. Böylelikle felsefedeki pek çok problem açıklığa kavuşacak ve kendiliğinden ortadan kalkacaktır.

Anlam dışı ifadeler aşikâr ya da örtük şekilde ortaya çıkabilir.⁴ Aşikâr anlam dışı, “iyi güzelden özdeş midir?” ifadesinde olduğu gibi doğrudan görülebilir.⁵ Felsefeye derinden nüfuz etmiş anlam dışı ise anlamın sınırlarını böyle aşikârca ihlal etmez. Pek çok kurgusal metafizik, örtük anlam dışı karakterdedir. Bunlar, söylenemeyip de sadece gösterilebilir olanı açıkça söylemeye çalıştıkları için anlam dışıdır.⁶ Wittgenstein'in ilk dönem eseri örtük anlam dışını aşikâr hale getirmeyi amaçlayan, anlam dışı avcısı bir metindir; ancak avlanan hangi anlam dışıdır? Bir türüyle bir tür linguistik karıştırmanın neticesiyle ortaya çıkan anlam dışı, bir başka türüyle yaşamının zorunlu ve ayrılmaz bir parçası, bir diğeriyle ise bizzat Tractatusçu eleştirinin kaynağıdır. Felsefe tarihindeki uzlaşmaz problemler kadar, bu problemlerin aslında hiç de problem olmadığını söyleyen ifadeler de; hatta bir de üstüne bizi insan kılan ya da bu dünyanın yaşanmaya değer bir yer olduğunu söyleyen ifadeler de anlam dışıdır. Anlam dışı dolambaçlarının krokiğini söylemek ve göstermek kavramlarının rehberliğinde çıkarmaya çalışacağız.

Wittgenstein dilin sınırlarını belirlemek ve neyin dil ile söylenebilir, neyin dilde gösterilebilir ve bütün nelerin bu sınırların ötesinde olduğunu ortaya koymak ister. Wittgenstein Russell'a kitabının ana fikrinin anlamlı önermelerle söylenebilir ve önermelerle söylenemeyip sadece gösterilebilir arasındaki ayrım etrafında kümelenildiğini yazar.⁷ Böylelikle eleştiri her şeyi yerli yerine koyacak ve bu alanları karıştırmalardan kaynaklı düğümlenmelerin ve problemlerin önüne geçilecektir. Bunun uyarıcı, doğa bilimlerinin tasvir edici önermeleri anlamlı dilin sınırları içindedir ve sınır çizgileri formel mantığın totolojik ifadeleridir. Sınırların ötesinde ise basitçe anlam dışı bulunur.

Bütün metafizik ifadeler bu anlam dışı alanına sürülmüştür. Bunlar evrenin bütünü'nün ve her parçasının tabii olduğu en genel yasaları ifade etme, zorunlu, değişmez bilgiler verme, hakikati dile getirme gibi iddiaları taşır. Ancak kökten bir yanlışlığın sonucunda ortaya çıkmışlardır. Sözelimi hem dünya hakkındadırlar; hem de hiç bir olgusal kanıtlamaya başvurmaksızın doğru oldukları iddiasındadırlar.⁸ Bu tür metafizik ifadeler, formel mantık ifadeleri ile olgusal ifadelerin birbirine karıştırılmaları sonucu ortaya çıkmışlardır.⁹ Bunlar dildeki muğlaklıkların zihni düğümlenmesinin sonucudurlar.

³ A.y.

⁴ Bkz.: Hacker, P.M.S., **Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein**, s. 18.

⁵ Bkz.: A.y.

⁶ Bkz.: Hacker, **Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein**, s. 19.

⁷ Bkz.: Monk, Ray, **Dahinin Görevi**, s.246

⁸ Bkz.: Soykan, Ö.N. **Felsefe ve Dil**, s. 90

⁹ Bkz.: A.y.

Nitekim Wittgenstein'in felsefe için belirlemiş olduğu görev, dile bir açıklık getirerek bu türden düğümlemeleri çözmektir. Metnimizin ilgileri açısından *Tractatus*'un hiçbir meşruluk olanağı tanımadığı bu ifadelere değinilmeyecektir. Çalışmamız meşru olduğunu düşündüğümüz anlam dışını söyleme, gösterme ayrımı bağlamında yerli yerine koyma gayretindedir.

Bunların yanı sıra yaşamımızın odağında bulunan sanat, din, ahlak, hayatın anlamı gibi konulara ilişkin bildirimler de hep anlam dışı ifadelerdir. Bunlar ne olguların tasvirini sunarlar, ne de dünyanın mantıksal yapısını ortaya koyma amacı güderler. Daha ziyade onlar, ölümsüzlük, tanrı, özgürlük, hayatın anlamı gibi konulara ilişkin etik, estetik, şiir, din gibi söylemlerdir.¹⁰ Bu durumda Wittgenstein doğallıkla geleneksel felsefenin tıkanmalarına işaret ettiği anlam dışı ile insan yaşamının bütününe nüfuz etmiş anlam dışı arasında bir fark gözetecektir.

Wittgenstein, bizim de bu metin bağlamında ele alacağımız ifadeleri anlam dışı ve söylenemez olarak belirlerken, onların saçma olduklarını ya da dilin yanlış kullanımları neticesinde meydana gelen bir düğümleme olduklarını kastetmez. Buradaki ifadelerin anlam dışı oluşu, onların bir olgunun resmi olmamaları, dünyanın bir tasvirini vermemeleri, bir doğruluk değeri alabilecek önermeler olmamalarıdır.

Anlam dışının burada ele aldığımız biçimleri, dünyayı daha iyi yaşamamız ya da felsefenin geleneksel problemlerine karşı bir tavır kazanmamız için verilmiş tekliflerdir. Bunlar doğa bilimlerine seçenek olacak bilgiler vermeye çalışan ya da olgulara ilişkin tasvirler sunan yapılar değildir.

Söylenebilenler:

Anlamlı İfadeler:

Anlamlı önermeler, doğa bilimlerinin ifadelerinde emsallerine rastladığımız olgusal, tasvir edici önermelerdir. Olgusal olan olumsaldır, arızidir. Olguların dünyasında her şey, diğer türlü de olabileceksen öyledir. Olgusal olan her şey açıkça söylenebilir. Burada bir ifadenin söylenebilir olmasından kasıt, sahici bir önerme ile söylenebilir olmaktır.

Wittgenstein ancak olguların mümkün bir resmini veren olumsal ifadelerin anlamlı olduğunu öne sürmüştür. Tüm sahici önermeler olgusal ifadelerdir. Bunlar, nesnelerin mevcut ya da mevcut olmayan ama mümkün bir düzenlenişini resmederler. Burada anlam, söz konusu ifadeye doğruluk değerini veren mümkün olgu ile müsemmadır. İfadenin resmettiği olgu gerçekten mevcut ise ifade doğru, değilse yanlıştır. Bu durumda Wittgenstein açısından her anlamlı önerme doğru ve yanlış değerini alabilmeleri açısından çift kutupludur ve zorunlu olmanın karşıtı olarak olumsaldır.

¹⁰ Bkz.: Stenius, Erik, *Wittgenstein's Tractatus*, s. 222.

Anlamsız İfadeler:

Sahici önermelerin sınırı totolojiler ve onların karşıt durumu olan çelişmelerdir. Bunlar mantıksal sözdiziminin hiçbir ilkesini ihlal etmezler.¹¹ Ancak hiçbir mümkün olguyu da resmetmezler. "Totoloji ve çelişme gerçekliğin temsilleri değildirler. Onlar hiçbir mümkün şey durumunu resmetmezler. Çünkü biri her olanaklı şey durumuna izin verir, diğeri hiçbirine."¹² Burada, yalnızca ifadenin formundan hareketle doğruluk değerleri anlaşılabilir. "Doğruluk, totoloji için kesin, önerme için olanaklı, çelişme için olanaksızdır."¹³ Totolojik ifadeler dünyanın nasıl olduğu ile hiçbir bağlantı taşımaksızın doğrudurlar.

Wittgenstein'a göre mantık yasaları, sahici önermeler ile ifade edilemezler: "Anlamalı önerme bir şey söyler, kanıtı da, bunun böyle olduğunu gösterir; mantıkta ise her önerme, bir kanıtın formudur."¹⁴ Wittgenstein açısından, formel mantığın bütün önermeleri totolojilerdir; bir mantık önermesinin bir diğeri ile kanıtlanması, bir totolojinin bir diğere dönüşürülmesinden ibarettir.¹⁵ "Mantık önermelerinin kendine özgü göstergesi, onların doğru olduğunun yalnızca sembole bakılarak görülebilmesidir."¹⁶ Ona göre formel mantık, dünya hakkında hiçbir şey söylemez; o saf biçimdir. "Mantığın önermeleri, öyle ise hiçbir şey söylemezler. (Onlar analitik önermelerdir.)"¹⁷ Biçimsel mantığın ifadeleri biz şey dünya hakkında bir şey söylemezler ancak, dünya hakkında bir şey söyleyen sahici önermelerin yapılarını sergilerler¹⁸ ve böylelikle de dünyanın mantıksal yapısını gösterirler.¹⁹

Söylenemeyen / Anlam Dışı İfadeler:

Wittgenstein'in söylenemeyen olarak belirlediği ve hakkında susulmasını salık verdiği alanlar, olgusal dünyanın sınırlarında ve bu sınırların dışında konumlandığı alanlardır. Glock söylenemeyenlerin listesini şu şekilde verir: a) önermeler ve resmettikleri arasında ortak olan mantıksal form b) işaretlerin manası ve önermelerin anlamı c) önermeler arasındaki mantıksal bağıntılar d) işaretlerin mantıksal sentaktik kategorileri e) düşüncenin ve dünyanın yapısı f) mistik olan, değer ifade edilemezliği.²⁰

Çalışmadaki gayelerimiz doğrultusunda bu listeyi genel hatlarıyla ele alıp söylenemeyenleri iki temel başlık altında toplayalım: a) dilin ve dünyanın mantıksal yapısı hakkındaki ifadeler b) dünyanın ve hayatın manasına yönelik değer içeren ifadeler.

¹¹ Bkz.: Hacker, **Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein**, s. 18.

¹² Wittgenstein, **TLP** 4.62.

¹³ Wittgenstein, **TLP** 4.464.

¹⁴ Wittgenstein, **TLP** 6.1264.

¹⁵ Bkz.: Kenny, **Wittgenstein**, s. 78.

¹⁶ Wittgenstein, **TLP** 6.113.

¹⁷ Wittgenstein, **TLP** 6.11.

¹⁸ Bkz.: Wittgenstein, **TLP** 6.121.

¹⁹ Bkz.: Hacker, **Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein**, s. 18.

²⁰ Glock, Hans Johann, **A Dictionary of Wittgenstein**, s.331.

Bu ifade biçimlerinin her ikisi de doğru ya da yanlış olabilen / anlamlı / söylenebilen / tasvir edici doğa bilimi önermelerinin karşısında bulunur. Söylenemeyenler, şeylerin nasıl olduklarının ifadesi değildirler. Bunlar öyle iken başka türlü de olabilecek veya doğru ya da yanlış olabilecek değil de, öyle olmaktan başka türlü olamayacak, zorunlu bir şeyleri söylemeye teşebbüs ederler. Onlar dünyanın var olmasının ve tasarımının düzgünce kurulmasının transandantal önkoşulları ile ilgilidirler.²¹

Almancadaki *unaussprechlich* sadece söylenemeyen değil, anlatılamayan anlamına da gelmektedir. Söylenemeyenlerin bir kısmı açıkça dilde söylenemiyor olsa da açıkça söylenenler aracılığı ile gösterilebilir; bir kısmı ise ne açıkça söylenebilir ne de açıkça söylenebilenler ile gösterilebilir.²² Mistik olan bunlardan ikincisine karşılık gelmektedir; o, kendini dil içinde sunmamaktadır.²³ Kişi mistik olanı bir tür duygusal deneyim olarak tecrübe etmektedir.²⁴ Tanrının da dâhil olduğu bu alan, dil ile ifade edilebilen şeylerin ötesinde bulunmaktadır.²⁵ Bu, mistik olanın dile getirilemeyeceği yönündeki eski düşünce ile uyum içindedir. Stenius'a göre Wittgenstein'in ifade edilemeyen mistik olan ile özdeşleştirilmesi, onun anlam dışı olanı pozitif bir yerde gördüğünü göstermektedir.²⁶ Mistik dil ile söylenemez ve dilde gösterilemez, ancak yine de kendisini gösterir.²⁷

Söylenemeyen Ancak Gösterilen Anlam Dışı İfadeler:

Bir olgu olumsuzdur; öyle ya da diğer türlü olabilir. Böylece onu resmeden önerme, doğru ya da yanlış olabilir. Bir önermenin bir olgunun tasarımı olabilmesi için dil ve dünya arasında paylaşılan ortak bir mantıksal yapı olmak zorundadır. Wittgenstein'a göre mantık, bütün anlamlı ve totolojik önermelerin koşuludur, bütün önermeler onu ön varsaymak zorundadır. Mantıksal yapı, olduğu gibi olmaktan başka türlü olamaz; o zorunludur. Bu yapı doğru ya da yanlış olabilen anlamlı önermelerle ifade edilemez. Çünkü anlamlı bir önermenin kurulmasının önkoşulu bizzat bu yapının kendisidir. Mantıksız bir dil olanaksızdır.²⁸ Aksini düşünmek, önermeyi kendisi sayesinde kurduğum yapıyı, sahici bir önerme ile ifade edebileceğimi hayal etmek, sağ elimle sağ avucumu tutabileceğimi hayal etmeme benzer. Avucum kendini tutmaz, onunla başka bir şeyi tutarım; gözüm kendini görmez, onunla başka bir şeyi görürüm. Benzer şekilde, hiçbir sahici önerme dilin mantıksal nitelikleri hakkında bir şey söyleyemez. Bu ancak, doğru ya da yanlış değeri alabilen anlamlı önermelerce ve biçimsel yapıda olan totoloji ve çelişme ifadeleriyle gösterilebilir.

²¹ Bkz. Wittgenstein, **TLP** 6.13

²² Bkz. A.y.

²³ Bkz. A.y.

²⁴ Bkz. A.y.

²⁵ Bkz. Wittgenstein, **TLP** 6.432.

²⁶ Bkz.: Stenius, **Wittgenstein's Tractatus**, s. 223.

²⁷ Wittgenstein, **TLP** 6.522.

²⁸ Bkz.: Wittgenstein, **TLP** 5.4731

Tractatus, dilin ile gerçekliğin ortak, derin yapıları hakkında bir iddiada bulunmak için biçimsel kavramları sahici terimlermiş kullanır.²⁹ Biçimsel kavramlar, aynı mantıksal yapıda fakat farklı içerikte olan terimlerin önerme içinde bulunma olanakları bakımından taşıdıkları ortaklıkları ifade ederler.³⁰ Biçimsel kavramlar, sahici terimlerin önerme içindeki bir araya gelme olanaklarına işaret ederler. Sözelimi, kırmızının bir renk olduğu, renk isimleri vasıtası ile gösterilebilir. Fakat genel renk kavramı, kendi başına çözümlenebilir değildir; o tek tek renklerin ortak mantıksal formudur. Aynı şekilde bir nesnenin var olduğu da anlamlı bir ifadede dile getirilemez.³¹ Onun yerine, nesnelerin varlığı içinde nesnelerin terimlerinin geçtiği önermelerce gösterilir.³² Aksi durumda, bu kavram anlamlı bir önermemiş gibi sunulan bir ifadede kullanıldığında, nesli tükenmiş bir yaratık vardır denirmişçesine, nesnelerin varlığının olumsal olduğu izlenimini uyandırır.³³ Biçimsel kavramlar, anlamlı bir önermenin mantıksal yapısında yansıyan, fakat anlamlı bir önermede ifade edilemeyen yapılardır. Bu mantıksal yapı anlamlı önermelerde gösterilebilir; ancak anlamlı önermelerle söylenemez.³⁴ Bunu yapmaya çalışan ifadelerin söylemeye çalıştıkları şeyler olumsal, anlamlı önermeler ve onların sınırlayıcı durumları olan totoloji ve çelişmeler tarafından gösterilirler.

Tractatus anlamın sınırlarının belirlenmesine olanak verecek bir metafizik sunar. Bütün diğer metafizikler gibi Tractatus da anlamlı, olgusal cümlelerden mürettep değildir. Bu metafizik, olgusal dünya ile sınırlı tutulmuş ve bütünü ile mantıksal olarak kurulmuştur. Ama yine de Tractatus'un anlamın sınırlarını belirleyen eleştirisinin bizzat kendisi çizdiği sınırı ihlal etmektedir.³⁵ Bütün diğer metafizikler gibi Tractatus da söylenemez olanı söylemeye çalışır.³⁶ Metnin vardığı sonuçlar, büyük ölçüde, dünyanın, mantıksal uzamın, dilin, önermenin vs. özsel yapıları hakkındaki söylenemeyen olarak belirlediği anlam dışı ifadelerle dayanır. Tractatus söylenemez fakat sadece gösterilebilir olanı açıkça söylemeye çalışır.³⁷

Wittgenstein, Tractatus tamamen anlaşıldığında aslında anlam dışı karakterde olduğunun da anlaşılacağını düşünür. "Benim önermelerim şu yolla aydınlatıcıdır: beni anlayan kişi onlarla, onlara tırmanarak, onların üstüne çıktığında, sonunda bunların anlam dışı olduklarını görür. (Sanki üstüne tırmandıktan sonra merdiveni devirip yıkması gerekir.) Bu önermeleri aşması gerekir, o zaman dünyayı doğru görür."³⁸

²⁹ Bkz.: Glock, **A Wittgenstein Dictionary**, s. 331.

³⁰ Bkz.: Hacker, **Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein**, s. 20.

³¹ Bkz.: Pears, **Wittgenstein**, s. 53.

³² Bkz.: A.y.

³³ Bkz.: A.y.

³⁴ Bkz.: Wittgenstein, **TLP** 4.121.

³⁵ Bkz.: Hacker, **Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein**, s. 25.

³⁶ Bkz.: Kenny, **Wittgenstein**, s. 6.

³⁷ Bkz.: Glock, **A Wittgenstein Dictionary**, s. 331.

³⁸ Wittgenstein, **TLP** 6.54.

Ancak Tractatus kendi anlam dışılığını ortaya koyarken böylelikle kendini haksız çıkartıyor da değildir. Kitap anlaşıldığında, kendisinin de anlam dışı olduğunun yanı sıra, başka çok şey daha anlaşılır; dolayısı ile bu paradokstan bir çıkış gerekir.³⁹ Black, Tractatus'un ifadelerini söylenemeyen ama sadece gösterilebilen şeyleri gösteren biçimsel ifadeler olarak görmeyi önerir.⁴⁰ Bu şekilde görüldüklerinde onlar, formel mantığın ifadelerinden daha kötü değildirler.⁴¹ Black, mantıksal sentaks ifadelerini formel mantık ve matematik ifadelerine yakın bir yerde görür.⁴²

Hacker anlam dışı ifadeleri aydınlatıcı ve aldatıcı anlam dışı olarak ayırır.⁴³ Aydınlatıcı anlam dışı, anlamlı önermelerle gösterilenin ne olduğunu ve kendisinin anlam dışı oluşuyla kastedilenin ne olduğunu gösterir. Hacker'a göre Tractatus, bu ikilik bağlamında, gösterdiği şeyin görülmesini sağlama ve onu söyleme çabasının beyhudedeliğini ortaya koyma ödevini taşır.⁴⁴ Eleştiri, örtük anlam dışını aşikâr anlam dışı haline getirir.⁴⁵

Tractatus'un ifadeleri bizzat yazarları tarafından anlam dışı ilan edilmiştir. Tractatus'un ifadeleri gerçekten de anlam dışı bir yapıdadırlar, ancak onlar dilin zihni büyülemesi neticesi ortaya çıkan anlam dışı ifadelerden farklıdırlar. Tractatus'un ifadeleri aldatıcı değil aydınlatıcı anlam dışı ifadelerdir.⁴⁶ Eğer Tractatus'un ifadeleri aldatıcı anlam dışı ifadeler olarak alınırsa, kitabın anlaşılmuş (ve böylelikle de Tractatus'un ifadelerinin anlam dışı olduğu görülmüş) olması kendini yalanlayacaktır.

Nitekim Kenny'e göre de, Tractatus'un sadece gösterilebilir olan şeyi dile getirmesi onu anlam dışı kılmaktadır; ancak bu, onun ifadelerinin işe yaramaz oldukları anlamına gelmez. Onların kendilerini imha etmeleri tutarlıklarının ifadesidir ki aynı zamanda bu yolla da söylemeye teşebbüs ettikleri o söylenemez şeyi gösterirler.⁴⁷

Wittgenstein gerçekten de Tractatus'unda ne evrene ilişkin bir hakikatten bahsetmiş ne de bilimin önermelerine koşut önermeler sunmuştur. Tractatus'un yaptığı, ifadelerimize açıklık kazandırması beklenen bir teklif sunmaktır. Kitabın önsözünde buradaki düşüncelerin kendisine kesinkes doğru görüldüğünü, bu düşüncelerin doğruluğuna inandığını bildirmektedir. Ama hiçbir yerde bu ifadelerin bir kesinkes doğru bir bilgi niteliği taşıdığından bahsetmemektedir. Kanaatimizce Tractatus naif bir teklif olarak sunulmuştur. Bu durumu ile o, yaşama sorunlarına ilişkin ifadelere yaklaşmaktadır. Ahlakın, estetiğin ifadeleri, sanat söylemleri nasıl dünyayı daha iyi yaşamamız için

³⁹ Bkz.: Black, *A Companion To Wittgenstein's Tractatus*, s. 378.

⁴⁰ Bkz.: A.e., s. 382.

⁴¹ Bkz.: A.y.

⁴² Bkz.: A.y.

⁴³ Bkz.: Hacker, *Insight and Illusion*, s. 18.

⁴⁴ Bkz.: A.e., s. 27.

⁴⁵ Bkz.: A.y.

⁴⁶ Bkz.: Hacker, *Insight and Illusion*, s. 26.

⁴⁷ Bkz.: Kenny, *Wittgenstein*, s. 80.

yapılmış bir teklifse; Tractatus da bir merdiven metafiziği olarak, dünyayı daha iyi görmemiz için yapılmış bir tekliftir. Eğer kitap bizleri etrafı görebileceğimiz kadar yukarı çıkardıysa, merdivenin kendisine takılıp kalmakta bir fayda yoktur. Duvarın üzerine çıkıldıktan sonra geriye kalan şey, sadece sessizlik olacaktır.

Söylenemeyen Ancak Gösterilen Anlam Dışı İfadeler:

Olgulara ilişkin ifadelerimiz dünya hakkında bir tasvir sunabilirler fakat hiçbir değer yargısı içeremezler. Değer önermeyle ifade edilemez. Değer, olumsal olmanın aksine zorunlu, rastlantısal olmayan, değişmez bir şeydir. Değerler olguların nasıl olduğuyula alakalı değil; ne olduğu ile alakalıdır. Nasıl sorusuna cevaben doğa biliminin tasvir ettiği dünyada her şey aynı düzlemedir. "... (dünyanın bütünlüklü bir tasvirini içeren) kitapta bir ahlak yargısı olarak, ahlakın bir yargısı olarak göstereceğimiz hiçbir şey bulunmazdı, böyle bir yargıya mantıksal olarak götürecek herhangi bir şey de. Doğallıkla o, tüm göreceli yargıları içerirdi ve bilimin tüm doğru cümlelerini, elbette oluşturulması olanaklı olan genellikle tüm doğru cümleleri de. Ama bu betimlenen olguların tümü deyim yerindeyse aynı düzlemde bulunurlar ve aynı şekilde tüm cümleler aynı düzlemedir. Herhangi bir anlamda yüce veya önemli veya değersiz olacak hiçbir cümle yoktur."⁴⁸ Dilin tasvir ettiği olgusal dünyada, hiçbir değer yoktur; buraya ilişkin tüm cümleler eşit değerdedir.⁴⁹ Anlamlı olan bütün önermeler olumsaldır; böylece hiçbir önerme dünyanın ya da hayatın anlamını ifade edemez. Değerli olan, anlamlı bir önermeyle ifade edilemez. Değerler alanı ile ilgili ne eleştirel felsefenin ne de doğa biliminin söyleyebileceği bir söz vardır. Ancak yine de yaşamımızın esas odağında hep değerlerle ilgili olan, değer içeren ifadeler bulunur.

Değer, dünyada değildir. Dünya kendi başına bir taş yığınıdır. "Dünyada her şey nasıl ise öyledir, ve her şey nasıl oluyorsa öyle olur. Onun içinde hiçbir değer yoktur – olsaydı bile, hiçbir değeri olmazdı."⁵⁰ Wittgenstein değeri dünyanın dışında bir yerde konumlandırır. "Değeri olan bir değer varsa eğer, tüm bu olup bitmenin ve böyle-olmanın dışında yatmalıdır. Çünkü bütün olup bitme, böyle - olma, rastlantısaldır. Onu rastlantısal olmayan yapan şey, dünyanın içinde bulunmaz, çünkü aksi halde bu şey yine rastlantısal olurdu. Onun dünyanın dışında aranması gerekir."⁵¹

Black'e göre değerlerin dünyanın dışında konumlandırılması, onları Wittgenstein'in söylenemeyen olarak belirleyip suskunluğa mahkûm ettiği diğer şeylerden ayırır.⁵² Spekülatif metafiziklerin pek çoğunu ortaya çıkaran dil karmaşası, söylenemeyen fakat sadece gösterilebilen bir şeyin açıkça söylenmeye çalışılmasıyla ortaya çıkmaktaydı.

⁴⁸ Wittgenstein, **Ahlak Üstüne Konuşma**, s. 444

⁴⁹ Bkz.: Wittgenstein, **TLP** 6.4.

⁵⁰ Wittgenstein, **TLP** 6.41.

⁵¹ Wittgenstein, **TLP** 6.41.

⁵² Bkz.: Black, **A Companion To Wittgenstein's Tractatus**, s. 370.

Mantıksal yapı açıkça söylenemez, ancak anlamlı ve totolojik önermelerin yapılarında içkindir, onlarda gösterilir. Ancak etik ve estetik değerler, aynı mantıksal yapı gibi söylenemiyor olmasına ilaveten bir de anlamlı ya da totolojik bir önermede gösterilemez de. Mistik olan, mantıksal yapı ile birlikte, transandantaldır; buna ilaveten mantıksal yapıdan farklı olarak transendenttir de. Nitekim değerler dünyanın dışındadır. Değer ile ilgili olan anlamlı bir önermeyle ifade edilemez. Ahlak, sanat, din gibi ifade biçimleri için, olgusal bir öncülden sonuç çıkarılamaz. Bu bakımdan bunların otonomdurlar.⁵³ Black'e göre, değerler hakkında anlamlı bir önerme ile gösterilebilecek olan şey bir değer değil, olsa olsa, dünyanın içinde bir değer bulunmadığıdır.⁵⁴ Bunlara ancak sanat eserleriyle ya da eylemlerle işaret edilebilir.

Değer dünyada değil ama dünyanın sınırı olan özünde bulunur.⁵⁵ Değer ile ilgili olan her şeyin mekânı metafizik Ben'dir. Olgusal, empirik ben dünyada; metafizik Ben dünyanın sınırındadır. Empirik ben, olguların dünyasında, dünyadaki herhangi bir nesne ile aynı basamakta bulunur; dünyaya dâhildir.⁵⁶ Oysa metafizik Ben dünyanın bir parçası değil, sınırdır.⁵⁷ Metafizik Ben gizemli derin ve gizemli olandır. O, "felsefeye dünyanın benim dünyam olması yolu ile girer."⁵⁸ Değer dünyadan değil, metafizik Benin dünyaya bakışından kaynaklıdır. Diğer bir deyişle değer, olgusal dünyada değil ama Ben'in dünyasındadır. Dünyanın ötesinde bulunan bu alan, etik, estetik gibi değer ile ilgili, 'değerli' olan şeylerin bulunduğu transandantal alandır. Değerler dünyanın sub specie aeterni temasından kaynaklıdır. Dünyanın sub specie aeterni hissi onun zamanın dışına çıkılarak, zamansızca temaşa edilmesidir.⁵⁹ Bu tür bir zamansızlık, insanın geçmişi ve geleceği bir yana bırakarak, bütün varlığını seyre vererek dünyaya yönelmesidir.⁶⁰ "Dünyanın sub specie aeterni temaşası, onun sınırlanmış bütün olarak temaşa edilmesidir. Dünyanın sınırlı bir bütün olarak hissedilmesi mistik bir histir."⁶¹ Dünyanın sınırlı bir bütün olarak hissedilmesi onun her şey olmadığını, ötesinde de bir şeylerin olduğunun hissedilmesidir.

Bir sınır çizgisi çizdiğimizde, sınırın içinde kalan şey ile dışındaki şey arasında bir karşıtlık söz konusudur. Black'e göre bir şeyin sınırlı bütün olması, o şeyin kendisine karşıt bir başka şey ile sınırlanmış olması anlamına gelir.⁶² Black'e göre dünyayı kavramak için dünya olmayan bir şeyi düşünebilmek gereklidir. Dünya olmayan şey,

⁵³ Bkz.: Black, *A Companion To Wittgenstein's Tractatus*, s. 370.

⁵⁴ Bkz.: A.y.

⁵⁵ Wittgenstein, *TLP* 6.41.

⁵⁶ Bkz.: Soykan, *Felsefe ve Dil*, s. 23.

⁵⁷ Bkz. Wittgenstein, *TLP* 5.632.

⁵⁸ Wittgenstein, *TLP* 5.641.

⁵⁹ Bkz.: Soykan, *Felsefe ve Dil*, s. 24

⁶⁰ Bkz: A.y.

⁶¹ Wittgenstein, *TLP* 6.45.

⁶² Bkz.: Black, *A Companion To Wittgenstein's Tractatus*, s. 370.

olması gereken fakat olgu olmayan bir şeydir. Sub specie aeterni insanı adeta dünyanın dışına çıkarmakta ve dünyayı karşısına alan bu bakış ile insan temaşa etmekte olduğu dünyaya 'bu benim dünyamdır' demektedir.⁶³

Yaşam dünyaya hapsolmuştur ve metafizik Ben yaşamın kıyısında fakat yaşam sınırının içindedir. "Ama kişinin yaşamı sorunsal olmayacak şekilde yaşaması olanaklı mıdır? Sonsuzlukta yaşaması, zamanda değil"⁶⁴ Sonsuzluğun açısından bakan metafizik Ben ve ölümle sınırlandırılmış yaşam bir karşıtlık içindedir. Bu sınır, Wittgenstein'in belirlediği diğer sınırlar gibi içerden çizilmiştir. Ölüme ilişkin bildiğimiz her şey, yine yaşamanın içindedir; yine yaşamaya ilişkindir. Yaşamda sadece yaşam vardır; ölüm yaşamın bir parçası değil sınırdır.

Değerler nasıl dünyanın dışındaysa, ölüm de yaşamın dışındadır. "Ölüm hiçbir yaşam olayı değildir. Ölüm yaşanmaz."⁶⁵ Yaşam içerisinde durmaksızın ona uzanırız; ama asla ölümü yaşamda deneyimleyemeyiz. Belki de bu yüzden, sınırın her iki tarafı da görülemediğinden, ölümle sınırlanmış yaşamın kendisi bir muammadır. Wittgenstein, ölümsüzlüğün de bu yaşam muammasının çözümüne bir faydasının olmayacağını düşünür. "Sonsuza kadar yaşayıp gitmemle bir muamma mı çözülecek? O zaman bu sonsuz yaşam da şimdiki yaşamım kadar gizemli olmayacak mı? Zaman ile uzam içindeki hayat muammasının çözümü, zaman ile uzamın dışında yatar."⁶⁶ Eğer ölümden sonra bir yaşam olduğunu ummak için dünyada bir neden varsa da bu, olumsal bir konu olacak, hiçbir yaşam muammasının çözümüne katkıda bulunamayacaktır.⁶⁷

Bütün sorunlar sadece çözüldüklerinde, bütün sorular sadece cevaplandıklarında yok olurlar. Fakat Wittgenstein'a göre yaşam muamması için bunun tersi söz konusudur; o çözüldüğünde yok olmaz, ancak yok olduğunda çözülür. "Yaşam sorununun çözümü bu sorunun yok olmasında görülür."⁶⁸ Hayatın yaşamaya değer olup olmadığı ile ilgili soru, bu soruyu sorma teşviki ortadan kaldırıldığında yok olur.⁶⁹ Çünkü yaşam muammasının nihai cevabı, bu dünyanın dışında bir yerlerdedir.

Etik ve estetik dünyayı mistik bir açıdan temaşa etmekten kaynaklıdır. Dünyaya etik ve estetik temaşa ile yönelen Ben nesneyi ya da dünyayı sub specie aeternitatis şekilde görür; onu benim kılar. Bu, dünyanın nasıl olduğunun değil, fakat var olduğunun hayret ile tecrübesidir. Etik ve estetik bakış açısı dünyaya mutlu bir gözle bakmak ile alakalıdır.⁷⁰

⁶³ Bkz.: Soykan, **Felsefe ve Dil**, s. 24

⁶⁴ Wittgenstein, **Notebooks 1914 – 1916**, s. 74.

⁶⁵ Wittgenstein, **TLP** 6.4311.

⁶⁶ Wittgenstein, **TLP** 6.4312.

⁶⁷ Bkz.: Kenny, **Wittgenstein**, s. 79.

⁶⁸ Wittgenstein, **TLP** 6.521.

⁶⁹ Bkz.: Kenny, **Wittgenstein**, s. 79.

⁷⁰ TLP 5.552

Bütün değer içeren şeyler gibi etik de dünyanın dışındadır, yüksektir. Etik dünyadaki şeylerin nasıl düzenlendiğinin ötesindedir. Etik dünyayı konu edinmez. Etiğin dünyaya dâhil olması, dünyanın metafizik Benin dünyası olması yolu ile olur. Etik yaşam dünyanın sınırı olan metafizik Ben'i dönüştürürken, bütün olguları değişmeden bırakır.⁷¹ Bu yolla hem her şey değişmiş, hem de hiçbir şey değişmemiş olacaktır. Etik metafizik Beni biçimlendirir. Böylelikle, öyle görünüyor ki o, tanrıya ilişkin bir şeydir: hem dünyadan hem de metafizik Benden öncedir. Değerler, dünyaya metafizik ben üzerinden biçim verirler.

Dünyada hiçbir değer bulunmadığından, hiçbir “ (...) etik önerme de olamaz. Önermeler yüksekte olan hiçbir şeyi ifade edemezler.”⁷² Etik, hiçbir empirik önerme içermez, hiçbir olgunun tasvirini sunmaz. Hiçbir etik ifadesi, bir doğruluk değeri alamaz. Böylece etikte anlamlı bir önerme yoktur. Etik dünyanın mantıksal yapısını göstermez; tolojik, anlamsız önerme değildir. Etik ancak anlam dışıdır; söylenemez. “Etiğin ifade edilemeyeceği açıktır. Etik transendentaldir. (etik ve estetik birdir.)”⁷³ Aynı şey estetik için de geçerlidir.

Anlamlı ya da anlamsız hiçbir önerme içermediğinden, etiği bir sistem haline getirmeye yönelik her tür çaba başarısız olacaktır. Kişinin eylemlerinin olumlu ya da olumsuz sonuçlarını ifade eden önermeler olabilir, fakat bunlar sahici bir etik zorunluluğa göre konu dışıdır.⁷⁴ Dünyada ödül ya da ceza olasılığının etik bir önemi yoktur. “Fakat açık ki, etiğin olağan anlamında ceza ve ödül ile hiçbir alakası yoktur.”⁷⁵ Diğer yandan da etik, aynı mantık gibi dünyanın kuruluşunda zorunlu bir yere sahiptir. O, temelde olan bir şeydir ve bu yüzden ona bir temel aranamaz.⁷⁶ “Etik dünyayı konu edinmez. Etik, mantık gibi, dünyanın bir koşulu olmalıdır.”⁷⁷

Mistik olan dile getirilemez, bu türden bir dile getirişi talep eden soruların da bizzat kendileri problemlidir. Yani esas olarak bir muamma, cevapsız bir soru yoktur. “Dile getirilemeyen bir yanıtı yönelik soru da dile söylenemez. Muamma yoktur.”⁷⁸ Mantıkçı pozitivistlerin Tractatus'u temel metin olarak kullanırken mistik olan ile ilgili öğretileri göz ardı edebiliyor oluşlarını Black bu durum ile ilişkilendirir.⁷⁹ Mantıkçı pozitivist tavır burada, esasen metni sansürlü şekilde okumaktadır.⁸⁰ Mistik

⁷¹ Bkz.: Wittgenstein, **TLP** 6.43.

⁷² Wittgenstein, **TLP** 6.42.

⁷³ Wittgenstein, **TLP** 6.421.

⁷⁴ Bkz.: Kenny, **Wittgenstein**, s. 79.

⁷⁵ Wittgenstein, **TLP** 6.422.

⁷⁶ Bkz.: Soykan, **Felsefe ve Dil**, s. 35

⁷⁷ Wittgenstein, **Notebooks 1914 – 1916**, s. 77.

⁷⁸ Wittgenstein, **TLP** 6.5.

⁷⁹ Bkz.: Black, **A Companion To Wittgenstein's Tractatus**, s. 374.

⁸⁰ Bkz.: A.y.

olan, konu dışı ya da yersiz bir sapma değil; aksine Wittgenstein felsefesinin merkezi meselelerinden birisidir.⁸¹

Wittgenstein'in bu tür ifadeleri birer yanılgı olarak görmesi bir yana, onları son derece de önemli bulmaktadır. Olgusal olanın Wittgenstein açısından hiçbir önemi yoktur. Onun öz yaşam öyküsünün de gösterdiği gibi esas olan, dünyanın mistik hissiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Wittgenstein'in din ve ahlaka ilişkin ifadeleri, anlam sınırlarının ötesine sürerken niyeti, onları ortaya çıkaran hissi mahkûm etmek değil, korumaktır; bu türden ifadeleri dışlamak değil, anlamak yönünde ilk adımı atmaktır.

Sonsöz:

Tractatusçu tasavvur bakımından söylenebilen ifadeler doğa biliminin tasvir edici önermeleri olarak belirlendi. Formel mantığın önermeleriyle totolojik karakterde olduğundan zaten bir şey söylemiyorlardı. Söylemeyenlerin hepsi anlam dışıydı, ancak bütün anlam dışı ifadelerin de söylenemeyen olduğunu belirtmekten imtina ettik. Çünkü dilin mantıksal yapısının deforme edilmesi sonucu ortaya çıkan ifadeler de anlam dışı olarak belirleniyordu. Mantıksal analizin esas gayesi bu türden anlam dışını ayıklamaktı. Söylenemeyen ifadelerin bir kısmı anlamlı ve totolojik önermelerin yapılarında gösteriliyor, değer içeren diğer kısmı da ne söylenebiliyor ne de gösterilebiliyordu. Bu durumda nasıl oluyor da bu ifadeler insan yaşamı için esas önemli olanlardır diyebiliyoruz? Çünkü değerli olan dil ile söylenemiyor, dilde gösterilemiyor; ancak o kendini gösteriyor. Metaforik kullanımlarla ona işaret etmeye çalışıyoruz. Şairin dediği gibi sanat, "her şeyi hayata dönüştürüyor."

⁸¹ Bkz.: A.y.

Kaynakça

Black, Max: *A Companion To Wittgenstein's Tractatus*, London, Cambridge At The University Press, 1964.

Çakmak, Cengiz: 'Tractatus Logico Philosophicus'un Temel Özellikleri', *Felsefe Logos*, sayı: 7, Haziran 1999, s. 177-192.

Glock, Hans Johann: *A Wittgenstein Dictionary*, Oxford, Blackwell Publishing, 2005.

Hacker, P. M. S.: *Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein*, England, Thoemmes Press, 1997.

Kenny, Antony: *Wittgenstein*, United Kingdom, Blackwell Publishing, 2006.

Monk, Ray *Dahinin Görevi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005

Pears, David : *Wittgenstein*, London, Fontana Press, 1997.

Soykan, Ömer Naci: *Felsefe ve Dil*, İstanbul, MVT Yayıncılık, 2006.

Soykan, Ömer Naci: *Wittgenstein: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, MVT Yayıncılık, 2006.

Stenius, Erik: *Wittgenstein's Tractatus*, Oxford, Basil Blackwell, 1960.

Wittgenstein, Ludwig: *Notebooks 1914 – 1916*, Oxford, Basil Blackwell, 1999.

Wittgenstein, Ludwig: *Tractatus Logico Philosophicus*, Almandadan Çev. C. K. Ogden, London, Kegan Paul, 1933.

Wittgenstein, Ludwig: *Ahlak Üstüne Konuşma*, çev. Ö. N. Soykan, Wittgenstein: Yaşamı, Felsefesi, Yapıtları, İstanbul, MVT Yayıncılık, 2006

